

nepatřičnému antropomorfismu jsou znalosti a podrobné studium mysli a emocí zvířat.

Je zásadní snažit se podívat na svět očima zvířete, hledat odpovědi na fascinující otázky, jak se zvířata ve svém světě navzájem k sobě vztahují a proč se chovají tak, jak se chovají. Představte si, jak svět vypadá z jejich perspektivy. Jaké to je být netopýrem, létat v povětří, odpočívat hlavou dolů a mít neobyčejně citlivý sluch? Jaké to je být psem s nesmírně citlivým čenichem a ušima? Představte si, jaké to je, volně pobíhat krajinou jako gazela či jelen, pohybovat se divokou přírodou jako vlk či kojot. Světy zvířat v nás vzbuzují skutečnou úctu a inspiraci. Měli bychom uvítat příležitost, kterou nám zvířata nesobecky poskytují, a svůj omezený a sebestředný rozhled si rozšířit a něčemu se od zvířat přiučit.

Chci zdůraznit, že je nutné se ptát, jaké je být tím či oním jedincem z *jeho vlastní perspektivy*, a to nejen z našeho antropocentrického, sebe-středního hlediska. Antropomorfismus neznamená, že budeme hledisko zvířete ignorovat. Využití lidského hlediska pro popis chování zvířete nám spíše pomůže lépe pochopit chování, myšlenky a pocity zvířat, s nimiž sdílíme konkrétní zkušenost. Můžeme se tudíž dopouštět antropomorfismu a současně provozovat precizní vědu.

3

Jak rozhodovat o využívání zvířat?

Koho ušetřit a koho obětovat?

Speciesismus: usuzování na základě skupiny, ne podle vlastností jednotlivců

Speciesismus, termín zavedený britským psychologem Richardem Ryderem, odráží předpojatý postoj, jako např. rasismus či sexismus, který jedince nehodnotí na základě jejich individuálních povahových rysů či charakteristik, ale na základě jejich příslušnosti k určité skupině – v tomto případě ke druhu (*species* = druh). Lidé, kteří používají druhovou příslušnost jako vodítko k rozhodnutí, jak dané zvíře využít, jsou kriticky nazýváni *speciesisté*. Ti, co *speciesismus* nezastávají, tedy „*ne-speciesisté*“ (angl. *non-speciesists*), takto neuvažují – k rozhodnutí, jak se zvířetem zacházet, druhovou příslušnost nepoužívají. Místo toho berou v úvahu *individuální rysy* zvířete.

Ti, kdo se řídí *speciesistickými* předsudky, pokládají lidskou nadřazenost za nezpochybnitelnou. Jsou přesvědčeni, že lidé jsou postaveni výše než ostatní živočichové a že se z nich vydělují – že jsou „vyšší“ a hodnotnější než ostatní zvířata. Mnozí zastánci *speciesismu* argumentují z pozic ná-

boženské víry, podle níž jsou lidé „nejvyššími“ zvířaty, stvořenými k obrazu božímu. Ostatní zastánci speciesismu považují lidský život za cennější pro jeho intelektuální a morální kvality, jež jsou pokročilejší než u zvířat.

Mnoho zastánců speciesismu však klade mimolidské primáty, například lidoopy, na stejný stupeň jako člověka (který je také primát). Tito lidé jsou schopni věřit, že pouze primáty mohou cítit bolest. Lidé, kteří se k speciesistickému hledisku nehlásí, si ovšem uvědomují, že strach, utrpení či bolest cítí, fyzicky i psychicky, jedinci *mnoha* jiných zvířecích druhů.

Lidský živočich využívá četná zvířata pro mnoho účelů: jídlo, výzkum, vzdělávání, zábavu či testování kosmetických a jiných výrobků. Zvířata, například psi, lachtani či delfíni, se využívala ve válečných konfliktech k vyhledávání zraněných vojáků či k aktivní lokalizaci nepřítele. Když chtějí lidé rozšířit své obzory – budováním obytných domů, nákupních středisek či silnic – zvířata musejí jít z cesty, jsou vytlačena ze svého přirozeného prostředí nebo zabita. Kolonie psounů preriových jsou v zájmu šíření lidského živočicha rutinně vyhlazovány. Je správné, že jsou zvířata vytlačována či zabijena jen proto, aby lidé získali více životního prostoru nebo více silnic, po nichž by mohli jezdit? Mnoho lidí tvrdí, že užitek pro člověka taková opatření ospravedlňuje. To je speciesismus v praxi.

V souvislosti se speciesismem můžeme vznést řadu otázek. Nejlepší způsob, jak se vypořádat alespoň s těmi nejdůležitějšími, je nastínit je formou „myšlenkových experimentů“ – a nechat na čtenářích, aby sami přemýšleli.

Myšlenkový experiment: lidé a pes v záchranném člunu

Představte si následující situaci. V malém člunu se tísní čtyři lidé a pes. Člun je daleko od břehu a pokud v něm všech pět cestu-

jících zůstane, potopí se. I když to znamená jistou smrt, jeden z nich musí být hozen přes palubu. Vaším úkolem je rozhodnout, kdo z nich to bude.

První snadnou odpovědí – za předpokladu, že všechny ostatní osoby jsou si rovné, což se stává jen zřídka – je hodit přes palubu psa, protože „je to jenom pes“. Lze říci, že pes toho tolik neztratí, protože nežije tak dlouho jako člověk a nemá život naplněný tak bohatými zážitky. Pes také nebude tolik trpět, protože nepozná, že ho chtějí hodit přes palubu, a nebude vědět, že se po pár minutách strávených ve vodě utopí. Tak si to alespoň někteří lidé představují.

Jenže počkat – pes zemře. Ztráta jeho života je smutná a politováníhodná. A nebude snad nad ztrátou svého pejška truchlit a rmoutit se jeho panička?

Co kdyby se ve člunu tísnili čtyři lidé – tři mladí lidé a jeden osmdesátiletý stařec – a štěně, které má ještě celý život před sebou? Nezmění se tím vaše rozhodnutí? Nerozhodnete se hodit přes palubu staříka, protože ten už si svůj dostatečně bohatý život prožil a má oproti mladým lidem a štěněti méně, co by mohl ztratit?

Co kdyby byl onen pes vaším vlastním společníkem nebo jeden z lidí vašim přítelem?

Co kdyby se mezi lidmi nacházel jeden senilní jedinec nebo jeden kojenec s poškozeným mozkiem?

A co kdyby byl ve člunu vrah? Nerozhodli byste se spíše hodit přes palubu jeho? Co by se stalo, kdyby měli všichni jedinci rovné právo na nedotknutelnost?

Výše načrtnutá situace je sice čistě imaginární, nabízí však prostor k úvahám o tom, jak lidé rozhodují o lidských a zvířecích životech. Členové jedné z dětských diskusních skupin, které jsem vedl (v programu Jane Goodallové Kořeny a výhonky), dospěli k závěru, že by se přes palubu neměl házet nikdo a že by se mělo najít řešení, jež by umožnilo přežít všem.

Co vymezuje „osobu“?

Když lidé potřebují ospravedlnit, proč je nutné konkrétní zvíře využít pro jistý účel, často se uchylují k argumentům zastánců speciesismu. Někteří třeba říkají, že jediné lidé – bez ohledu na jejich individuální vlastnosti – po právu náležejí do skupiny, na níž nesmějí být prováděny invazivní pokusy. V roce 1998 však britská vláda rozšířila tuto ochranu na všechny lidoopy – primáty náležející do biologické čeledi *Hominidae*, jež zahrnuje šimpanze, gorily, orangutany a lidi – a zakázala jejich využití v biomedicíně výzkumu. Šlo o rozhodnutí speciesistické, protože ostatních druhů zvířat se vůbec netýkalo. Argumentovalo se tím, že tito primáti si zaslouží zvláštní zacházení pro svoje kognitivní schopnosti, jež zahrnují i schopnost uvědomění si sebe sama („sebe-vědomí“), schopnost účelového jednání, schopnost komunikovat prostřednictvím řeči, schopnost posuzovat na základě morálky a schopnost rozumného uvažování. Někteří filosofové se dokonce domnívají, že mimolidské živočichové, kteří tyto schopnosti vykazují, by se měli nazývat „osoby“.

Kudy vedou zastánci speciesismu dělicí čáru, když chtějí rozhodnout, koho je třeba chránit? Často se řídí hlediskem „biologické blízkosti“ či podobnosti lidem, tedy podobným vzhledem, podobným chováním či podobnými kognitivními schopnostmi, jaké projevuje dospělý člověk s běžnou inteligencí. Pokud se soustředíme na tato kritéria, právo na ochranu si většina zvířat nevybojuje. V kvalifikaci neobstojí ani někteří lidé: například starší osoby trpící demencí nebo kojenci, kteří nedisponují dostatečnými kognitivními schopnostmi. Máme tyto příslušníky lidského rodu považovat za „ne-osoby“?

Vzhledem k individuálním rozdílům v rámci druhu lze antropocentrické hledisko „my versus oni“ konzistentně aplikovat jen s velkými obtížemi. Kdyby se připustilo, že za „osoby“ nelze považovat některé lidi a že k nim naopak lze počítat některá zvířata, většina z nás by se cítila dosti nesvá. Scénáře, kdy je obtížné rozhodnout, zda to které zvíře je osoba či zda ten který člověk osoba není, se považují za „okrajové“. Jenže tyhle „okrajové

případy“ jsou neobyčejně zajímavé. V sázce je totiž hodně, zvláště kdyby se člověk považoval za ne-osobu, a mohl by být tudíž podroben stejným experimentům jako mimolidské živočichové, kteří jsou rovněž považováni za ne-osobu. Pakliže by se například za nezbytný faktor vymezující osobu považovala schopnost brát ohled na budoucnost, pak by se lidé neschopní plánovat považovali za ne-osoby. Pokud se tedy určujícím faktorem pro rozhodnutí, zda některé zvíře podrobíme experimentu a jiné budeme chránit, stane faktor, zda zvíře je či není osobou, musíme se před uzákoněním právní ochrany shodnout na některých velice složitých definicích.

Evoluční kontinuita

Speciesismus rovněž ignoruje *evoluční kontinuitu*, představu evoluce jako plynulého procesu, tedy kontinua. Charles Darwin, proslulý anglický biolog 19. století, který se stal zakladatelem evoluční vědy, zdůrazňoval, že duševní schopnosti přecházejí v mnoha případech plynule z jednoho živočišného druhu na jiný. Darwin tvrdil, že rozdíly v duševních schopnostech nejsou rozdíly v *typu*, nýbrž rozdíly ve *stupni* nepřetržitého kontinua. Následující analogie může pomoci osvětlit, co měl Darwin na mysli: Drahý Rolls-Royce a levnější Ford jsou automobily. Rozdíly mezi nimi jsou rozdíly ve stupni – či úrovni přepychu – nikoliv rozdíly v typu. Rolls-Royce a motocykl jsou naopak různé *typy* motorových vozidel. Zvířata samozřejmě nejsou předměty. Můžeme však u nich hovořit o rozdílech ve stupni a rozdílech v typu. Rozdíly v duševních schopnostech mezi vlky a šimpanzi jsou spíše rozdíly ve stupni než v typu. To jednoduše znamená, že mezi duševními schopnostmi vlků a šimpanzů existují četné podobnosti a že rozdíl mezi šimpanzi a vlky nečiní 100 %. Zastánci speciesismu podobnosti ignorují a mylně zdůrazňují, že rozdíly jsou pouze rozdíly v typu.

Řeč a nástroje

Po mnoho let se lidé domnívali, že příčina, proč se člověk vydělil od zvířat, spočívala ve využití řeči. Když se zjistilo, že řeč používají ke vzájemné komunikaci i jiná zvířata, přestala plnit funkci spolehlivého měřítko, podle něhož by bylo možné člověka odlišit od ostatních zvířat. Zvířata samozřejmě nehovoří jazyky, jako je angličtina, španělština či svahilština, přesto jich mnoho používá svůj vlastní složitý jazyk sestávající z hlasových projevů či pohybů, s jehož pomocí sdělují svým příbuzným, kde se dá sehnat jaká potrava, kam mají namířeno, jak se cítí, co potřebují.

Bývaly časy, kdy se věřilo, že jen člověk vyrábí a užívá nástroje. Tato schopnost se rovněž využívala k vydělení lidí od zvířat. Když však Jane Goodallová studovala šimpanze v Gombském národním parku v Tanzanii v říjnu roku 1960, zahlédla Davida Šedovouse (a později i jiné šimpanze), jak si ze stébel trávy vyrábí nástroje k vytahování termitů z termitišť, aby je mohl sníst, a dokázala, že používání nástrojů se neomezuje jen na lidi.¹⁷ Dnes už víme, že nástroje užívá spousta zvířat, včetně ptáků.¹⁸

¹⁷ Goodallová o tom několikrát píše v knize: LAWICKOVÁ-GOODALLOVÁ, Jane, van (1978): *Ve stínu člověka* (z angl. orig. *In the Shadow of Man*, 1971, přel. Alena Jindrová-Špilarová), doslov Jan Kamarýt, 289 s., vyd. Mladá fronta (edice Kolumbus, sv. 82), Praha. Podrobný popis tohoto a dalších historických pozorování používání nástrojů šimpanzi z Gombského parku je na str. 44–46 (David Šedovous poprvé přistížen, David Šedovous i s Goliášem u termitišť, speciální úprava nástrojů, příprava rezervních nástrojů), další zajímavosti na str. 79–80, 95, 100, 125, 128, 132, 175, 212–213 a 218. Od té doby bylo toto chování šimpanzů několikrát zachyceno filmovou kamerou a dnes je už notoricky známé. (Pozn. překl.)

¹⁸ Snad nejužasnějším příkladem užívání nástrojů u ptáků je „pěnkava datlí“ (*Cactospiza pallida*), jedna z tzv. „Darwinových pěnkav“ (jsou spíše příbuzné americkým strnádům než pěnkavám a spíše je proslavil David Lack ve stejnojmenné knize z roku 1947 než Charles Darwin, protože on sám jejich souvislost s teorií přírodního výběru neviděl) z Galapázkých ostrovů. „Pěnkava datlí“ zde zastává niku datla, ale chybí jí jeho dlouhý

Mnozí badatelé však stále trvají na tom, že my lidé se od zvířat odlišujeme, že stojíme mimo. Poukazují na činnosti, jimiž se zabývají pouze lidé, a tyto aktivity využívají jako důkaz pro tvrzení, že lidé nejsou jen chytřejší než zvířata, ale že jsou i jedineční. Jenže zvířata jsou jedinečná také, schopná mnoha věcí, které neumíme. Jsou pes, který zvětří jiného psa na velkou vzdálenost, či netopýr, který najde kořist s pomocí vysoko položených zvuků, tak jedineční, že je jejich život cennější než lidský, protože člověk nesvede to, co dokážou oni?

Co je tedy podstatné? Aby zvířata mohla být tím, čím jsou, žít tam, kde žijí, a žít tak, jak žijí, musejí se přizpůsobit, adaptovat se. Každé může disponovat zvláštními dovednostmi, jež ostatní postrádají. Žádné z nich však není „lepší“. Žádný mimolidský živočich neumí programovat počítače, žádný neovládá advokátskou praxi. Žádný člověk neumí létat jako pták, plavat jako ryba, běžet jako gepard, unést tak těžké břemeno (v poměru k vlastní tělesné váze) jako mravenec.

Jsou tedy lidé jedineční? Jistě – jako všechna ostatní zvířata. Důležitá otázka, která by si zasloužila rozsáhlou diskusi, zní: „Jaké rozdíly vytvářejí odlišnost?“ Existují rozdíly mezi jedinci, jež ospravedlňují využití či zneužití toho kterého živočicha a jiného ne? Pokud bychom respektovali všechny životní formy, bylo by těžké nakreslit dělicí čáru mezi jedinci a určit ty, jež je dovoleno využít, zmrazit či zabít, a ty, kteří jsou nedotknutelní. Avšak z praktického hlediska, zvláště když připustíte, že někdy je využití zvířat správné, musíte tu a tam učinit rozhodnutí, podle něhož

jazyk. Místo něj používá trn, nejčastěji kaktusový trn z opuncie, dělá si i zásoby trnů, do terénu často nosí trn s sebou a zasouvá si ho v pracovních přestávkách pod křídlo. Viz: EIBL-EIBESFELDT, Irenäus (1970): *Noemova archa v Tichém oceáně* (z něm. orig. *Galapagos*, vyd. Piper, München 1962, přeložil Vladimír Hanák), 210 s. (Darwinovy pěnkavy viz str. 128–138, fotografie „pěnkavy datlí“ při práci na str. 128), vyd. Orbis, Praha. Viz např. i kapitolu „Používání nástrojů u zvířat“ na str. 130–133 v knize: VESELOVSKÝ, Z. (1992): *Chováme se jako zvířata?* 244 s., vyd. Panorama, Praha. Chování této „Darwinovy pěnkavy“ bylo také několikrát zachyceno filmovou kamerou a dnes je rovněž notoricky známé. (Pozn. překl.)

si implicitně ceníte života jednoho konkrétního zvířete více než jiného. To platí pro vás, čtenáře, badatele i pro politické činitele.

Zvířecí inteligence

Vzhledem k tomu, že lidé disponují mnohem pokročilejší inteligencí než ostatní zvířata, často se také argumentuje, že využívat a zneužívat zvířata s nižší inteligencí je v pořádku. Nedávný výzkum zvířecí inteligence však odhaluje překvapivé skutečnosti, jež nám otevírají oči. Odhaluje totiž časté rozdíly ve *stupni* tam, kde se dříve předpokládaly rozdíly v *typu*.

Badatelé studující zvířecí inteligenci a zvířecí myšlení se nazývají *kognitivní etologové*. V případech, kdy zvířata prokazují svoji chytrost, si kladou rozličné otázky: Uvažují či plánují zvířata s ohledem na budoucnost? Pokoušejí se zvířata ošálit jedno druhé? Vykazují zvířata některé civilizační či kulturní znaky, například výrobu a používání nástrojů?

Které specifické rysy chování či tzv. „behaviorální vzorce“ indikují, že je daný jedinec chytrý? Být „chytrý“ znamená pružně reagovat, když nastanou nové a nepředvídatelné okolnosti, případně předjímat budoucnost a plánovat dopředu. Ve změněném prostředí se zvíře potřebuje přizpůsobit, sladit svoje chování s novou situací. Pokud nová situace vyžaduje nový způsob řešení, lze u různých druhů zvířat pozorovat aktivity naznačující schopnost řešit problémy a plánovat do budoucnosti.

Říká se, že zvířata jsou chytrá, když dokáží úspěšně:

- počítat objekty
- vytvářet si pojmy a v jejich rámci rozeznávat odlišnosti a podobnosti
- unikat inteligentním predátorům
- lokalizovat ukrytou potravu
- vyrábět a užívat nástroje
- klamat druhá zvířata
- využívat složité formy komunikace

Tyto i jiné dovednosti vykazuje docela slušná řádka zvířat. Podívejme se například na pár způsobů zvířecí komunikace.

Studium komunikace představuje užitečný způsob, jak poodhalit pochody aktivní zvířecí mysli. Psouni préríoví a kočkodani využívají odlišná varovná volání (varovné signály) pro různé predátory. Zatímco četná zvířata, například ptáci, vydávají na znamení blížícího se predátora jediný a značně stereotypní varovný signál, některá zvířata vydávají *různé* varovné zvuky, jimiž označují *konkrétní typ* predátora. Dr. Con Slobodchikoff, biolog ze Severoarizonské univerzity, zjistil, že psouni Gunnisonovi využívají odlišné varovné signály pro ještěřby, kojoty, domácí psy a pro lidi. Robert Seyfath a Dorothy Cheneyová z Pensylvánské univerzity zase zjistili, že kočkodani vydávají odlišné zvuky pro hady (krajty), kteří útočí ze země, pro dravé savce, jako jsou levharti, a pro orly bojovné, kteří se za kořisti snášejí z oblohy. Zjistili, že kočkodani upozorňují ostatní členy tlupy na konkrétní typ blížícího se nebezpečí využitím odlišných varovných výkřiků. Ostatní členové tlupy na tyto výkřiky vhodně reaguji (i když je pro ně daný predátor ještě neviditelný). Jestliže zaslechnou varovný signál označující levharta, vyšplhají na stromy a uchýlí se na tenké větve. Pokud zaslechnou varovné volání označující orla, zmizí v husté vegetaci, a pokud uslyší hadí alarm, postaví se na zadní nohy a rozhlíží se kolem sebe.

Známý papoušek šedý Alex, kterého studovala Irene Pepperbergová, rozumí pojmům „stejný“ a „odlišný“ a je schopen odpovědět na otázky, jež se týkají počtu, barvy, tvaru a složení předmětů, jež jsou mu předkládány. Když se například před Alexe postaví pět plastových předmětů – tři žluté, jeden fialový a jeden červený – a jeden předmět ze zeleného dřeva, dostane otázku: „Který materiál zelený, Alexi?“ – odpoví: „Dřevo.“ Na otázku „Kolik žlutý?“ – odpoví: „Tři.“ Výzkum Alexe rozhodně ukazuje, že říct o někom, že má „ptačí mozek“, nemusí být urážka. Než byl zveřejněn průlomový výzkum Irene Pepperbergové, odborníci se domnívali, že papoušci pouze napodobují lidskou řeč, že jen mizivě chápou či vůbec nerozumějí tomu, co říkají, a že nerozumějí pojmům, jako je „stejný“ a „odlišný“. Dnes víme,

že afričtí papoušci šedí mají pozoruhodné kognitivní schopnosti a dove-
dou si spoustu lidských slov spojovat s jejich významem.

Vzrušující je rovněž výzkum schopnosti řeči u lidoopů. Roger a Debbi Foutsovi z Ústřední washingtonské univerzity studovali během posledních čtyř desetiletí šimpanzici Washoe a mnoho dalších šimpanzů. Washoe byla prvním zvířetem, jež se naučilo pravidelně používat lidskou řeč – v tomto případě americkou znakovou řeč (základní znakovou řeč obce hluchých ve Spojených státech, *American Sign Language*, ASL) – a později se to poda-
řilo i dalším šimpanzům. Tito šimpanzi komunikují prostřednictvím zna-
kové řeči nejen s lidmi, ale i při hraní mezi sebou, když u toho lidé nejsou. Šimpanzí hlasivky sice nejsou k mluvení fyzicky uzpůsobené, ale Kanzi, samec šimpanze bonobo, se naučil komunikovat ukazováním na klávesni-
ci s vyznačenými symboly, tzv. lexigramy. Když mu položíte otázku, odpo-
ví ukázáním na některý ze symbolů. Kanzi je schopen rozumět mluveným
větám, jež vyslovuje jeho učitelka Sue Savage-Rumbaughová, dokonce
i těm, jež postrádají logiku, např.: „Dej míč do mikrovlnky!“¹⁹

Je možné, že se s případy papouščí a lidoopí inteligence člověk setkává
jen u zvířat v zajetí, u zvířat hýčkaných a obletovaných lidmi? Ani v nejmen-
ším! Skupinky divokých Kanziho příbuzných, šimpanzů bonobo z hustých
pralesů, nepřicházely s výše zmíněným výzkumem Savage-Rumbaughové
do bezprostředního styku. Badatelka zjistila, že poté, co se šimpanzi bo-
nobo rozdělí během dne do skupinek, dovedou se vzájemně vystopovat
a lokalizovat prostřednictvím značek, jež symbolizují směr cesty. Na křížo-
vatkách stezek vůdci sešlapou vegetaci nebo na zem umístí velké listy tak,
aby ukazovaly ve směru cesty. Tyto stručné zprávy nezanechávají na libo-

¹⁹ U nás vyšly dvě krásné knížky: TERRACE, Herbert S. (1985): *Šimpanz Nim* (z angl. orig. *Nim*, vyd. Alfred A. Knopf, New York 1979, přeložila Alena Jindrová-Špilarová), 261 s., vyd. Mladá fronta (edice Kolumbus, sv. 104), Praha; a FOUTS, Roger (2000): *Nejbližší příbuzní: co jsem se od šimpanzů dozvěděl o nás*, spoluautor Stephen Tukul Mills, úvod Jane Goodallová (z angl. orig. *Next of kin*, vyd. Morrow 1997, přeložila Alena Jindrová-Špilarová), 333 s., vyd. Mladá fronta (edice Kolumbus, sv. 153), Praha. (Pozn. překl.)

volných místech, nýbrž jen tam, kde se stezky větví či kříží, neboť tam
může dojít ke zmatení směru. Pokud putují všichni členové tlupy společně,
žádná znamení nezanechávají.

Tím, že se Savage-Rumbaughová řídila „cestovními značkami“, jež zane-
chávali bonobové, byla schopna každý večer tlupu vystopovat. Je zřejmé,
že pomocí těchto znamení se bonobové vzájemně dorozumívají. Zdá se, že
jsou schopni předjímat, co druzí bonobové po spatření symbolické značky
a po zpracování v ní obsažené informace udělají.

Jiným příznakem zvířecí inteligence je schopnost úmyslně klamat ostat-
ní. Lze ji doložit na mnoha příkladech souvisejících s potravou. Zvíře může
potravu ukrýt, když jsou ostatní poblíž, odvést pozornost tím, že se bude
dívat jiným směrem, nebo může ostatní od potravy přímo odvést. Když
makak rhesus najde něco k snědku, často si informaci nechá pro sebe
a nepřivolá do oblasti nálezu ostatní – a přivolá je tehdy, když tam nic
k snědku není. Pokud se ostatní členové smečky nedívají, vlk často úlovek
ukryje (zamaskuje zbytky kořisti tak, že je zahrabe, aby je mohl později
opět vyhrabat). Proč by se dělil, když nemusí?

Kdo je chytřejší?

Ukázali jsme si, že různé druhy vykazují různé formy chová-
ní a tyto rozdíly jsou spíše pravidlem než výjimkou. Behaviorální variabi-
lita sama o sobě nám však jen stěží pomůže rozhodnout, která zvířata by
měla být chráněna či jak by měla být chráněna. Tyto modifikace chování
nelze vnímat jako „dobré“ a „špatné“ nebo jako důkaz, že na žebříčku
života je to které zvíře „vyšší“ nebo „nižší“.²⁰

²⁰ Žádná „vyšší“ a „nižší“ zvířata neexistují ani ze striktně darwinistického hlediska, dokonce i z hlediska Charlese Darwina samotného, který si úskalí těchto pojmů plně uvědomoval a řídil se svým utajeným heslem: „Never use the word ‚higher‘ and ‚lower‘“, což znamená: „Nikdy neužívej slovo ‚vyšší‘ a ‚nižší‘.“ Viz zvláště: WILLIAMS, G. C. (1966):

Jak se při odhadu zvířecí inteligence dostává do hry speciesismus? Jsou například šimpanzi „chytřejší“ než myši a psi? Pokud bychom byli přesvědčeni, že tomu tak je, měli bychom zcela jasně vysvětlit, proč si to myslíme. Musíme jasně vysvětlit, proč je sociální život šimpanzů složitější než sociální život myši či psů, proč jsou šimpanzi schopni řešit složitější či obtížnější problémy nebo proč při reakci na environmentální změny vykazují šimpanzi flexibilnější modely chování – proč jsou schopni měnit chování, aby přežili ve změněných podmínkách. Je také důležité nezapomínat, že se myši a šimpanzi výborně orientují ve svém vlastním světě a na místě toho druhého by stěží obstáli. Kdyby lidé *museli* volit mezi ublížením myši a ublížením šimpanzi, nejspíš by většina z nich ušetřila s poměrně čistým svědomím šimpanze. Jejich rozhodnutí by se však nemělo řídit konvenční dělicí čarou mezi druhy na základě prostého argumentu, že šimpanzi stojí „výše“ než myši. V úvahu by se měly brát i individuální charakteristiky. Volba by to byla rovněž problematická, ale člověk by se například mohl rozhodnout podniknout invazivní výzkum na šimpanzi v terminálním komatózním stavu a ušetřit zdravou, plně vnímající myš.

„Chytrý“ a „inteligentní“ jsou slova, jež se často a mylně používají při porovnávání zvířat různých druhů. Psi dělají všechno potřebné, aby si plnili roli psa – jsou to prostě psi a jsou chytří po svém. A opice dělají všechno potřebné, aby si plnili roli opice – jsou to prostě opice a jsou chytré také po svém. Ani jeden z nich není chytřejší než ten druhý. Nepochopení a nevhodná aplikace pojmů chytrost a inteligence může mít pro zvířata významné a vážné důsledky, zvláště pro ta, která jsou považována za tupá, necítící bolest a utrpení.

Adaptation and natural selection: a critique of some current evolutionary thought, 307 s., Princeton University Press, Princeton; PETR, V. (1992): „Nižší“ nebo „vyšší“? – *Vesmír*, 71(11): 638–643, Praha; PETR, V. (2007): *Evoluční teorie: česko-anglický a anglicko-český výkladový slovník*, 383 s., vyd. Triton, Praha. (Pozn. překl.)

Myšlenkový experiment: zdravá myš nebo nemocný šimpanz?

Snažit se činit morální rozhodnutí na základě stanovení hranic na úrovni druhů, tedy soudit podle modelů chování typických pro druh spíše než podle hodnot individuálního zvířete, vede k mnoha potížím. Představte si třeba, že musíte rozhodnout, co je etičtější: experimentovat na zdravé myši nebo na šimpanzi s těžkým mentálním poškozením, který se nachází v trvalém vegetativním stavu? Představte si, že máte provést experiment, při němž musíte omezit fyzický pohyb zvířete. Pokud si budete muset vybrat mezi zdravou, aktivní myší a těžce fyzicky ochromeným, zmrzačeným, stěží se hýbajícím šimpanzem, které zvíře tomuto zákroku podrobíte? V takových případech by nebylo zcela logické srovnávat myš se šimpanzem, protože by šlo o *normální* myš a *abnormálního* šimpanze. Kdyby se daná procedura dala uskutečnit na šimpanzi zcela bezbolestně a neškodně, zatímco myši bychom museli ublížit, bylo by lepší ušetřit myš. Úvahy o podobných imaginárních experimentech mohou lidem pomoci řešit obtížné otázky případ od případu. Jinými slovy, vždy bychom měli zvažovat specifickou situaci konkrétního jedince, nikoliv tvrdit, že šimpanzův život je nutné *vždy a za všech okolností* upřednostnit před životem myši.

Až příliš často se využívání zvířat ve vědě řídí mírou podobnosti toho kterého živočišného druhu člověku. To znamená, že když se od nás druh výrazně liší, například žába, domníváme se, že u takových zvířat je experimentování a případné zabití mnohem přijatelnější než experimentování na velkých lidoopích, kteří se nám podobají mnohem více. Proč někteří lidé nevidí v bolestivém experimentování na zvířatech a dokonce ani v zabíjení těchto zvířat žádný problém, zatímco využití člověka pro tyto pokusy odmítají? Pokud se zvířata od nás opravdu tolik liší, nedá se výsledek experimentu aplikovat spolehlivě. Lidé se však pochopitelně více podobají lidem než kterémukoli zvířeti, a tak vzniká kompromis a pro pokusy určené pouze k užitku člověka se využívají jiná zvířata, nikoli lidé.

Proč se lidé v těchto otázkách neshodnou? Odpověď je velice obtížná, obvykle se poukazuje na několik důvodů. Někteří lidé se domnívají, že člověk je zvláštní zvíře, nadřazené všem ostatním, protože jen člověk byl stvořen k obrazu božímu a protože jen člověk je bytost racionální, to jest rozumná. Je sice pravda, že člověk je jedinečný, avšak je také pravda, že každé jednotlivé zvíře je svým způsobem jedinečné – a platí to i pro identická dvojčata.

Jiní lidé mají pocit, že zvířata tu jsou od toho, aby jim člověk vládl a aby je ovládal, neboť jsou přesvědčeni, že je člověk z evolučního hlediska pokročilejší, chytřejší a vědomější, takže trpí více než ostatní zvířata. Jiní jsou přesvědčeni, že v zájmu lidského prospěchu je člověku dovoleno využívat zvířata k jakémukoli účelu, který se vyplatí. Tito lidé se domnívají, že účel (lidský užitek) světlí prostředky i náklady (využití a týrání zvířat).

Všechny tyto názory mají jedno společné: přesvědčení, že člověk je „vyšší“ nebo „lepší“ než ostatní zvířata. Mezi lidmi a ostatními tvory sice existuje množství rozdílů, je však zřejmé, že v mnoha důležitých ohledech jsou lidé a živočichové propojeni v jediném předivu života: „my“ jsme jedni z „nich“, „oni“ jsou jedni z „nás“.²¹

Projekt Lidoop: přiznání legálních práv lidoopům

V roce 1993 bylo založeno důležité hnutí, známé jako projekt Lidoop. Jako autor příspěvku do knihy o projektu (Cavaliere & Singer

²¹ Zdánlivě básnickou větou autor naráží na nedostatečnost tradičního materialisticko-holistického pojetí, jež pouze předpokládá, že člověk je součástí přírody. Skutečně spirituálně-holistické pojetí však zdůrazňuje i to, že *příroda je součástí člověka*. Viz např.: WATTS, Alan W. (1970): *The world is your body* (reprinted from Watts (1966): *The Book: On the Taboo Against Knowing Who You Are*, Pantheon Books), p. 181–193. In: R. Disch (ed.): *The ecological conscience: values for survival*. Vyd. Prentice-Hall Inc., Englewood Cliffs (New Jersey). Viz též WILBER, Ken (2009): *Stručná historie všeho*, vyd. Triton, Praha. (Pozn. překl.)

1993) a jako účastník setkání propagujících tento projekt jsem důrazně podporoval cíl projektu, jímž je přijmout do „obce rovných“ (Community of Equals) lidoopy, kterým by tak byla přiznána následující, zákonem podněná základní morální práva:

1. právo na život,
2. ochrana individuální svobody a
3. zákaz týrání a mučení.

Pojem rovnosti v projektu Lidoop se nevztahuje k žádné konkrétní podobnosti mezi lidmi a lidoopy; míní se jím rovná morální ohleduplnost.

Někteří lidé se domnívají, že projekt Lidoop není dostatečně ambiciózní, protože se speciesisticky soustředí na lidoopy a pomíjí ostatní zvířata. Souhlasím. Jenže projekt něčím začít musel a vybrat si nejprve zvířata, jež vzbudí nejmenší vlnu odporu, byl začátek rozumný. Většina lidí s myšlenkou zaručit legální ochranu zvířatům, s nimiž cítíme přirozenou příbuznost, sympatizuje. Spousta lidí je ochotna uzákonit legislativní opatření ve prospěch lidoopů. Mnoho lidí však není ochotno přiznat tato práva psům, kočkám, ptákům, myším a jiným, ve výzkumu běžně užívaným hlodavcům, nebo například rybám, krokodýlům, humrům či mravcům.

Nejen lidoopi: projekt Lidoop – Zvíře

Když jsem do projektu Lidoop přispěl poprvé, měl jsem v úmyslu zahrnout do něj i ostatní zvířata a přejmenovat projekt na projekt Lidoop – Zvíře a rozšířit tak členství v „obci rovných“. V projektu Lidoop – Zvíře se předpokládá, že na členství v obci rovných mají právo všechna zvířata. *Hodnotný je všechn život, cítit je třeba život každého jednotlivého tvora.*

Jsem přesvědčen, že do diskusí o ochraně zvířat a zvířecích právech musíme jednoznačně zařadit více druhů. Čím více se toho o zvířatech, s nimiž sdílíme tuto planetu, dozvíme a čím více jim porozumíme, tím větší bude naše úcta a respekt ke všemu živému. Studium zvířecího chování nám pomáhá pochopit, jak zvířata vnímají svůj svět, pomáhá nám poznat jejich schopnosti vnímat široké spektrum emocí od radosti a potěšení až k bolesti a utrpení. A jak už jsem naznačil, ve vědě se vždycky můžeme dočkat překvapení – například objevu, že se myš umí vcítit do druhé myši, nebo že velryby mají v mozku vřetenovité buňky, důležité pro zpracování emocí.²² Když si při zkoumání kognitivních a emočních schopností zvířat zachováme otevřenou mysl a srdce, je to pro naše příští úvahy nad vzájemným vztahem s jedinci, s nimiž sdílíme planetu, ta nejlepší cesta.

²² Vřetenovité buňky (*spindle cells*) čili von Economovy neurony (nazvané podle svého objevitele Constantina von Economa, 1876–1931, *von Economo neurons*, VENS) tvoří zvláštní kategorii neuronů, zatím známou pouze z mozků lidí, lidoopů (šimpanzů, bonobů, goril a orangutanů), slona afrického, slona indického a nejnověji též z mozků větších druhů kytovců, jako jsou keporkaci, plejtváci, vorvani či kosatky (zdá se zatím, že menší druhy kytovců tyto neurony postrádají). Neomezují se tudíž jen na kosticovce, jak se zdálo původně. Poprvé byly tyto neurony zjištěny u kytovců (konkrétně v mozku keporkaka) v roce 2006 a jejich objeviteli byli Patrick R. Hof a Estel van der Guchtová z Mount Sinai School of Medicine v New Yorku. (Pozn. překl.)